

АВТОР-БІЛІНГВ У ПОШУКАХ ЧИТАЧА (КОЛІЗІЯ Г. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА)

У статті на прикладі творчості Г. Квітки-Оснoв'яненка проаналізовано особливості сприйняття читацької аудиторії письменником-білінгвом. Автор доходить висновку про принципове розрізнення Квіткою російськомовного і україномовного читача та про залежність від мови цільової аудиторії стилістики й тематики його творів.

Ключові слова: автор, адресат, білінгвізм, В. Дунін-Марцинкевич, жанр, Г. Квітка-Оснoв'яненко, П. Куліш, тема, стиль.

Oleksandr Feduta. Bilingual author in search of his reader (collision of Hryhoriy Kvitka-Osnovyanyenko)
The paper analyzes peculiarities of perceiving readership by the bilingual writer on the material of Hryhoriy Kvitka-Osnovyanyenko's literary heritage. It is concluded that Hryhoriy Kvitka-Osnovyanyenko fundamentally differentiated Russian- and Ukrainian-speaking readers. The style and the themes of his works depended upon the language of a target reader.

Key words: Hryhoriy Kvitka-Osnovyanyenko, author, addressee, bilingualism, genre, topic, style, P. Kulish, V. Dunin-Marcinkiewicz/

Проблема сприйняття автором читацької аудиторії ускладнюється, коли мова заходить про митців, які пишуть декількома мовами. Показовою можна вважати установку Г. Квітки-Оснoв'яненка. Двомовну специфіку його творчості в аспекті, що нас цікавить, практично не розглядали, незважаючи на те, що питання напрошувалося саме собою – дві різні мови припускали різні читацькі аудиторії¹.

Г. Квітка позиціонувався у своїй російськомовній творчості як письменник-провінціал або “етнографічний” автор. Лобіючи публікацію творів у столичних журналах і проходження їх через цензуру, він наголошує на власній причетності саме до російського літературного процесу: “С восторгом читаем “Рославлева” и гордимся, имея собственные свои романы, не уступающие, но по общему признанию превосходящие из иностранных отличные” [7, 191]. “Граф Бенкендорф отнесся ко мне, прося статьи в альманах В.А. Владиславлева на 1840 год, издаваемый с благотворительною целью. Я выслал” [7, 219]. “Приятно было для меня извещение Ваше, что Николай Алексеевич г. Полевой обратил на меня внимание. Чтя талант его, дорожа суждениями такого человека, отзыв его в “С[ыне] О[тчества]” очень лестен для меня. Как русский благодарен в особенности за все труды его; след[овательно], расположение его и доброе слово о моих слабых занятиях приятны...” [7, 225]².

Водночас Квітка, котрий позиціонується як “етнографічний” літератор, змушений активно використовувати україномовні вкраплення: у найвідомішому його драматичному творі, комедії “Шельменко-денщик”, титульний герой говорить українською мовою, інші ж – російською. Українська мова стає для Квітки маркером: Шельменко постає як представник народу, що захищає право свого офіцера і його коханої на вільне почуття. Незважаючи на уявну близькість мов і культур, Квітка цікавиться в М. Погодіна (лист від 10 червня 1831 р.): “Хотел было <...> послать Вам моего “Шельменка”, отданного за плутовство в

¹ Корисні спостереження над реальним складом читацької аудиторії Г. Квітки див.: [17, 76-104].

² Позиція М. Полевого з питання про літературну придатність української мови була жорсткою. В опублікованій у редактованому ним журналі “Сын Отечества” рецензії на видання “Кобзаря” (1840) анонімний рецензент (на думку Г. Грабовича – сам редактор) пише: “<...> нехай одначе й люди сумнівної обдарованості пишуть, як їм завгодно: панові Гребінці, наприклад, можна навіть поради́ти писати малоросійською: і йому славніше, і російським письменникам легше. Але шкода бачити пана Шевченка, коли він спотворює думку й російську мову, підробляючись під хохлацький лад! У нього є душа, є почуття, і його російські вірші, імовірно, могли б додати частку хорошого в нашу справжню російську поезію” [18, 4].

рекруты, но еще не получил разрешения от цензуры на выпуск его в публику. По выпуске обязан буду препроводить его к Вам, как моему покровителю. Не знаю, понятен ли Вам малороссийский простонародный язык? Что Вы про “Шельменка” скажете? А наши земляки им довольны” [7, 191].

Проблема існування української мови й можливості писати нею художню літературу була аж ніяк не надуманою. Формально українська мова існувала в певних колах петербурзької “публіки”: як зазначав Є. Гребінка (лист М. Новицькому від 7 березня 1834 р.), “Петербург есть колония образованных малороссиян. Все присутственные места, все академии, все университеты наводнены земляками, и при определении человека на службу малоросс обращает особенное внимание как un homme d`esprit (кмітлива людина (франц.) – О. Ф.)” [3, т. 3, 566]. Мало того, “сударыня выезжает четверкою лошадей, и на запятках наши два малороссийские камер-казака. Государь часто, говорят, шутит с ними на малороссийском языке” [3, т. 3, 566]. Але попри таку доброзичливість до українців (починаючи з кінця XVIII ст., коли вихідці з України відігравали велику роль у політичному житті країни, й особливо після польського повстання 1830–1831 рр., на противагу нелояльним полякам – аж до виникнення у влади підозри в можливості й українського сепаратизму) [3, т. 3, 567], сам статус української мови як літературної піддавали сумніву. Скажімо, Квітка в листі до П. Плетньова (від 15 березня 1839 р.) повідомляє: “По случаю, был у меня спор с писателем на малороссийском наречии. Я его просил написать что-то серьезное, трогательное. Он мне доказывал, что язык неудобен и вовсе не способен. Знал его удобство, я написал “Марусю” и доказал, что от малороссийского языка можно растрогаться. Здешние предлагали мне напечатать, и я, предохраняя себя от насмешек русских журналистов, написал “Солдатский портрет”. Книгопродавец просил составить целую часть, я написал “Мертвецкий великдень”. И так пошло далее, именно для одной забавы себе, веселого чтения с женою и видя, что землякам это нравится” [7, 215]. М. Костомаров відзначав у своїй “Автобіографії” Квітку, “який увійшов у малоросійські письменники вже маючи близько шістдесяті років від народження” [10, 454].

Наведені вище слова українського прозаїка – визначне одкровення. Тому що в ранньому листі до П. Плетньова (8 лютого 1839 р.) він розповідає іншу версію переходу до творчості рідною мовою: “Мне было досадно, что все летают под небесами, изобретают страсти, созидают характеры, почему бы не обратиться направо, налево и не писать того, что попадает на глаза? Живя в Украине, приучаясь к наречию жителей, я выучился понимать мысли их и заставил их *своими словами* пересказать их публике” [7, 214].

Інакше кажучи, предмет оповідання визначив мову твору. У нову, гоголівську епоху Квітка не бажає більше задовольнятися роллю провінціала, боязко стукати у двері петербурзьких і московських редакцій. Його не задовольняє реакція критики й публіки: “Известность моих сказок разохотила здешних переложить их по-русски и совершенно по-русски, точно, как Вы желаете. Слушаем в чтении – и что же? Малороссы, не узнаем своих земляков, а русские... зевают и находят маскерадом; выражения – не свойственные обычаям, изъяснения – национальности, действия – характерам, мыслящим по-своему, и брошено, хотя, правду сказать, перевод был сделан и вычищен отлично. Я предложил свой перевод, буквальный, не позволяя себе слова сместить, и найден сносным, но не передающим вполне <...> красот

малорусских оборотов” [7, 215-216]¹. І далі: “Притом, почтеннейший Петр Александрович, потрудитесь вникнуть в видимую разницу наших – ну именно языков русского и малороссийского: что на одном будет сильно, звучно, гладко, то на другом не произведет никакого действия, холодно, сухо. В пример “Маруся”: происшествие трогательно, положение лиц привлекает участие, а рассказ ни то ни се, – я говорю о русской, – как, напротив, малороссийская берет рассказом, игрою слов, оборотами, краткостью выражений, имеющих силу. Малороссийская “Маруся” не смертию (головної героїні – О. Ф.) интересує, но жизнью своею” [7, 216]².

Отже, на основі вищенаведених думок стає зрозумілою авторська позиція Квітки. Літературна творчість – це творчість на матеріалі мови. Українська мова зрозуміла тільки українцеві – тому, для кого вона рідна. Відповідно, для вибору тем творів цією мовою потрібно керуватися тематичним комплексом, цікавим носієві мови. У перекладі, навіть авторському, читач не сприймає текст як “свій” і він не здатен дістати належне задоволення від знайомства з ним – не випадково, скажімо, у відгуку на другу книжку “малоросійських повістей, розказаних Грицьком Основ’яненком”, той-таки Є. Гребінка завважує: “Прочитав ныне “Повести” Основьяненки, жалею о тех, которые не знают этого языка. Они лишены истинного наслаждения” [3, т. 3, 473]³.

Ця парадоксальна ситуація пов’язана, звісна річ, не тільки з мовою (інакше переклад повістей Квітки був би зрозумілим російськомовному читачеві). Скажімо, той же М. Гоголь, що позиціонується спочатку (період “Вечорів на хуторі біля Диканьки”) так само – як “етнографічний” письменник, будує свої повісті за зразком зовсім не певних українських переказів або навіть побутових колізій: “шукати в казках Гоголя української дійсності – те ж саме, що шукати в “Ганці Кюхельгартені” німецької дійсності”, – уважав В. Гіппіус [2, 38]. Перед нами тексти, орієнтовані на читачів балад В. Жуковського. Тому гоголівський читач сприймає “українські” тексти його так само, як “німецькі”, “шотландські” й “кельтські” тексти Жуковського, проте з більшою часткою гумору.

¹ О. Чужбинський так оцінював враження від повісті “Маруся” українською та російською мовами: “Маруся”, уже одна “Маруся” його, як ранкова зіронька, сяє на горизонті бідної української літератури... Хто з нас, малоросіян, не плакав, читаючи цю чудову повість, що просту, але драму, яка розворушить найбільш зачерствілу душу, драму, яка викличе, відірве сльози від грубого серця егоїста... Я був свідком, як освічені дами після блискучого балу (зауважте – після балу!) і молоді щиглі, які зібралися посміятися над хохлацькою мужицькою повістю, ридали при читанні “Марусі”... і цю “Марусю” – похвалили побіжно... Перекопаний різними доводами, геніальний автор сам переклав російською цю повість... що ж?.. Хороша вона – слова немає, та вже втратила більшу половину принади, утратила всю наївність, утратила гумор, який у російському перекладі часом видається натяжкою й немов наслідуванням когось” (цит. за: [18, 23-24]).

² В. Даль так трактував ситуацію, що склалася: “Я думаю, <...> що Квітка – один із перших і кращих оповідачів народним діалектом своїм. Багатослівна балаканина його рідною мовою завжди простодушна й розумна, російською ж – нерідко вульгарна” [16, 96]. Слід ураховувати, що П. Куліш, котрий наслідував приклад Квітки й переклав російською свій роман “Чорна рада”, оцінював його як “не перевод, а как бы самостоятельное произведение” (лист до Василя Тарновського (старшого) від 1 січня 1856 р.) [11, 325] – і в листі до К. Аксакова від 22 березня 1856 р. писав про “невозможность равносильно высказать одно и то же на двух разнохарактерных языках” [11, 347].

³ Пор. із зізнаннями М. Костомарова: “<...> від народних малоросійських пісень я перейшов до читання малоросійських творів, що їх, як відомо, було в той час дуже мало. <...> Озброївшись новими поглядами, я дістав повісті Квітки, видані під псевдонімом Грицька Основ’яненка. Мое знання малоросійської мови було до того слабке, що я не міг зрозуміти “Солдатського портрета” й дуже розгнівався, що не було словника; через брак останнього служив мені мій слуга, уродженець нашої слободи на ім’я Хома Голубченко, молодий хлопець років шістнадцяти” [10, 447]. Водночас очевидно, що й сам Квітка, і Є. Гребінка не цілком мали рацію, стверджуючи, що тільки носії української мови можуть перейнятися усвідомленням таланту автора. На смерть Г. Квітки М. Корф писав: “10 серпня згасла зоря, що так недавно ще здійнялася на літературному обрії України та звідти відбилася на всю Русь, – не стало обдарованого автора “Марусі” та безлічі інших повістей і романів, у яких стільки оригінального гумору, стільки почуття” [9, 276]. Показово, що М. Корф оцінює Квітку насамперед як автора українського тексту (“Маруся” написана українською мовою й лише перекладена російською) і саме в цій ролі визначає його вагу для російської літератури.

Але не тільки мовою читацькі аудиторії російських і українських текстів Квітки відрізняються одна від одної: відіграє свою роль і освітній ценз. Якщо для петербурзької інтелігенції українського походження тексти рідною мовою – це спосіб частково задовольнити свій, так би мовити, ностальгічний порив, то Квітка орієнтується зовсім не на цю аудиторію¹. Точніше, не тільки на неї: мова йде не про десятки читачів, а про куди більшу кількість. У листі до М. Максимовича (3 жовтня 1839 р.) Квітка пише: “Мы должны пристыдить и заставить умолкнуть людей с чудным понятием, гласно проповедующих, что не должно на том языке писать, на коем 10 мил [лионов] говорят, который имеет свою силу, свои красоты, неудобобизьяснимые на другом, свои обороты, юмор, иронию и все как будто у порядочного языка” [7, 228]. Автор усвідомлює, що потенційна аудиторія його текстів – безліч людей, котрі говорять мовою його текстів, але не читають нею (найчастіше – селяни). І питання про створення літератури для цих читачів – це не тільки питання про мову, це й питання про зрозумілість цієї мови. Можна перекласти будь-який текст із російської на українську – але від цього він так само не стане своїм для українського читача, як не стає своїм український текст для російського читача (про що ми навели цитату трохи вище). Це тонко відчув П. Куліш, який не просто переконував С. Аксакова в тому, що “на русском языке “Черная рада” есть вещь из меди, а на малороссийском – из золота” [11, 322], а й намагався перешкодити виходу свого роману в автоперекладі на російську мову: “Нет, я не должен печатать русского перевода “Черной рады”, пока не выйдет подлинник. <...> Подлинник писал я соп амоге (з любов’ю (лат.) – О. Ф.), не думая о типографии; перевод я делал для того, чтобы напечатать и взять деньги. Иногда я не находил возможности передать по-русски свои чувства и бросал непереуведенными целые страницы; иногда затруднялся в подборе фраз; иногда скучал за своей работой. Все это читатели почувствуют, и “Черная рада” окажется вялым произведением, которое дает о подлиннике самое слабое понятие. Словом, это будет не перевод, а искажение подлинника” [11, 323].

І тут слід згадати суперечку Квітки з письменником-опонентом, який схильний думати, що українська мова здатна висловити тільки комічне. Фактично про те ж пише і Є. Гребінка в уже цитованій нами вище рецензії на “Малоросійські повісті”: “Давно кто-то сказал, что на малороссийском языке можно писать только одно комическое. Перед нами был факт: “Энеида” Котляревского, пародия во вкусе фламандской школы, и люди, убежденные этим фактом, приняли ложную мысль за истину” [3, т. 3, 472].

Зазначимо, що, з нашого погляду, розуміння “малоросійської мови” як виразник “комічного” первня цілком відповідає позиції Г. Державіна, котрий наважився

В забавном Русском слогe
О добродетелях Фелицы возгласить,
В сердечной простоте беседовать о бoге
И истину царям с улыбкой говорит [4, 220].

¹ Показово, що саме з приводу повістей Квітки висловлює сумнів у можливості існування літератури на “малоросійським наріччям” В. Белінський: “Звичайно пишуть для публіки, а під “публікою” розуміють клас суспільства, для якого читання є рід постійного заняття, є певного роду необхідність. <...> Чиє ж життя ідеалізуватимуть наші малоросійські поети? – Вищого суспільства Малоросії? Але життя цього суспільства переросло малоросійську мову, що залишилася в устах одного простого народу, – і це суспільство висловлює свої почуття й гадки не малоросійською, а російською і навіть французькою мовами. І яка різниця, у цьому випадку, між малоросійською говіркою і російською мовою! Російський романіст може вивести у своєму романі людей усіх станів і кожного змусити говорити своєю мовою: освічену людину мовою освічених людей, купця по-купецькому, солдата по-солдатському, мужика по-мужицьки. А малоросійське наріччя одне і те ж для всіх станів – селянське. Тому наші малоросійські літератори й поети пишуть повісті завжди із простого побуту і знайомлять нас тільки з *Мафусями, Одарками, Прокітпами* (в оригіналі – Прокипами. – О. Ф.), *Кандзюбами, Стецьками* й тому подібними особами” [1, 177-178].

Доказ рівноправ'я української мови як літературної для Г. Квітки-Основ'яненка й полягає саме в тому, щоб довести можливість опрацювання нею серйозних тем та ідей, ураховуючи специфіку аудиторії¹. Російською мовою Квітка пише переважно комедії, романи-пікарески в модифікації постбулгаринського “звичаєво-побутового роману” (і не без впливу булгаринського досвіду), сатиричні повісті й невеликі замітки з історії України, у яких має на меті ознайомити з нею російського читача. Українською мовою написані побутові повісті в річищі сентименталізму й бурлеску, до того ж із явною орієнтацією на усне мовлення (рос. сказ), наратор якого – людина із соціальних низів. Як писав пізніше П. Куліш, “взял он для рассказа <...> самую низшую материю из всех, какие были у него пред глазами: покинул дворян, покинул суды, институты, монастыри, взял неграмотного, темного, простого земледельца и рассказал его речью, что делается в его хозяйстве, в сельской околице и в хате между бабьем. И вышел у него прекрасный Божий мир как будто еще прекраснее, нежели у нас перед глазами” [16, 96-97]. І, в іншому місці: “Квитка, назвавшись Основьяненком, опубликовал свою “Марусю” и довел ею до плача каждого, кто читал ее или слушал” [15, 133].

Однак той же П. Куліш у листі до Т. Шевченка, відмовляючи його від творчості російською мовою, наводить як приклад долю російськомовної творчості Квітки: “Щоб писати тобі по-московськи, треба жити серед московських письменників і багато чого набратися. Подивися на Квітку: він себе в таке багно втягнув Московщиною, що і після смерті його ми ніяк його не витягнемо і не поставимо так високо, як він заслужив українськими повістями. Москалі тикають нам в очі Халявським, Столбиковими (герої російськомовних пікаресок Г.Ф. Квітки. – О. Ф.) і всякою гидотою, на яку самі ж його, необачного, підбили. Так і тобі буде, брате!” [12, 126]. Цікаве в цьому зв'язку спостереження, яке зробив згодом, проаналізувавши рецепцію творів Квітки М. Петров: “Здавалося б, якщо Квітка писав свої комедії й романи іноземною, тобто російською мовою й на вимогу російських панів (Жуковського), то він мав би догодити ними російським читачам і критикам, як згодом догодив їм Гоголь. Але виявляється, що й російські читачі й критики холодно й навіть неспівчутливо поставилися до творів Квітки російською мовою. Виняток становить хіба комедія “Шельменко”, яка довго трималася на сцені Олександринського театру. Отже, річ тут не в іноземній мові й не у смаках російських панів, а в чомусь іншому” [16, 94; пор.: 6]. І далі: “Значення Квітки, як письменника, ґрунтується власне на його творах малоросійською мовою, за які земляки Квітки дають йому значення першокласного російського письменника” [16, 95].

Ситуація з українським автором дещо нагадує пізніші спроби Вл. Сирокомлі (Л. Кондратовича) створити щось на зразок віршованих гавенд² білоруською мовою, а також поеми В. Дуніна-Марцинкевича “Гапон”, “Купала” й “Вечорниці”, теж написані цією мовою. Вінцент Дунін-Марцинкевич, який творив в умовах польсько-білоруського культурно-мовного прикордоння, у передмові до збірки “Гапон” особливо зазначав: “Писав же я цей твір мужичою мовою для того, щоб часом, прочитане їм (мужикам-білорусам. – О. Ф.) святковим днем, могло воно залучити їх серця до панів і заради спільної користі тісніше їх згуртувати; також щоби знищити те майже вроджене небажання, з яким наш мужик іде служити країні” [5, т. 2, 388] – тобто, цільовою аудиторією були білоруськомовні не читачі навіть – потенційні слухачі поеми. Ще більш розгорнуто аргументує письменник своє звернення до “мужичької говірки” в листі до відомого

¹ Проблема сприймалася настільки гостро, що харківський літератор О. Корсун навіть описав суперечку про літературну придатність української мови в повісті “Как думают областяне” (див.: [18, 47-59]).

² Гавенда – польський аналог оповіді (рос. сказ), у якому наратор імітує усне мовлення. Умовно кажучи, виклад (сказ) у Гоголя (Рудий Панько у “Вечорах”) ближчий до польської гавенди, ніж розповідь у циклі Пушкіна “Повісті Белкіна”. Класиком гавенди вважають Генріка Ржевуського (цикл “Спогади Сопліці”).

польського літератора Яна Карловича від 15 вересня 1868 р.: “Перш за все, хочу розкрити Вам мету, заради якої я гаряче зайнявся обробленням народної ниви. Бачив я, на жаль, як молодші брати однієї й тієї ж матері, частково, може, і справедливо, але не зі спільної вини, останнім часом сильніше почали висловлювати до старшої братії своєї здавна вже закорінену в їхніх серцях ненависть, яку люди злої волі, користуючись їхньою темрявою, брехливим нашіптуванням намагалися ще більше роздмухати. Єдиний засіб зближення між собою цих двох протиборчих стихій бачиться мені в освіті перших; завдяки їй наш сліпий селянин стане зрячим, дізнається, що часто колишній пан його, сьогодні придавлений з усіх боків різними матеріальними труднощами, бажаючи від них звільнитися, часом мимоволі зловживав над ним своєю владою. Але заохотити наш народ, від природи зледащилий і деморалізований, до освіти – це палицею гори перевертати. Тому надумав я заохотити його до неї повістинками з його домашнього життя, його власною мовою написаними. Заради цього друкував їх польськими літерами, відрікаючись від будь-яких естетичних форм; тут же поруч розміщував зовсім прості, доступні уявленням ще не визначеним, польські розповіді і власні віршики, заради того тільки, щоб темний мужик, зацікавившись переказами, описаними його власною мовою, з бажанням навчався польських літер, міг читати уривки з власного життя, учився разом і польської, і рідної літератури, а із задоволенням споживши рідний колос, пізнав би одночасно й польську ниву, і тим поступово звикав і дедалі більше знайомився з рідною словесністю” [5, т. 2, 416-417].

Свідомим був і початковий вибір на користь білоруської “латиниці”, а не кирилиці. Ось як Дунін-Марцинкевич аргументує його в Поясненні для Головного цензурного комітету: “У наших провінціях зі ста селян, напевно, можна знайти 10, які добре читають польською, коли, навпаки, з тисячі насилу знайдеться один, який знає російську мову. То, надрукувавши якийсь білоруський твір російськими літерами, сміливо можна замкнути його у скриню, бо вищий клас суспільства, маючи під рукою російську, польську, французьку та німецьку літератури, не візьме й до рук простонародної книжки, а селяни хоча б і бажали читати повісті й оповідання, для виправлення їхніх звичаїв і заохочення до навчання написані, але не знаючи російських літер, не в змозі задовольнити свого бажання” [5, т. 2, 409].

Однак стосовно В. Дуніна-Марцинкевича, який став класиком білоруської літератури, слід зазначити, що його уявна читацька аудиторія спочатку має більш, так би мовити, кваліфікований характер: наприклад, він, подібно до Є. Гребінки, котрий переклав українською поему О. Пушкіна “Полтава”, опрацював білоруською мовою “Пана Тадеуша” – поетичний “шляхетський епос” А. Міцкевича. Однак селянин, якому були зрозумілі байки Гребінки й “Гапон” Дуніна-Марцинкевича, навряд чи зміг би адекватно сприйняти “Полтаву” або “Пана Тадеуша” навіть рідною мовою.

І останнє, що утверджує нас у правомірності висунутої гіпотези. Це проблема мови его-текстів. З епістолярію Г. Квітки-Основ'яненка, який дійшов до нас, українською написані лише кілька послань, адресованих Т. Шевченку. Решта – російською мовою. У Є. Гребінки, одного з перших романтичних українських поетів, рідною мовою цілком написано тільки один лист – до Г. Квітки-Основ'яненка; навіть батькам він писав російською. Т. Шевченко вів Щоденник російською. Виняток, мабуть, становить П. Куліш, котрий із певного моменту переходить у своєму епістолярії з російської на українську мову (крім листів до офіційних інстанцій). Однак і Куліш зазначав у листі до О. Кониського від 28 січня 1861 р.: “По-українски я Вам не пишу по недостатку времени. Ведь там иногда минуту продумаешь, как бы выразиться по-народному о предметах, чуждых народу покамест” [14, т. 2, 91].

Отже, можна зробити висновок: у XIX ст., у період становлення модерних культурних націй, у свідомості автора-білінгва існує дві читацькі аудиторії, кожна з яких відрізняється не тільки мовою, а й жанровими та тематичними очікуваннями. Вибираючи мову, автор орієнтується відповідно на ту чи ту аудиторію – тим визначаючи власний статус і в літературній свідомості епохи – і, що набагато більш значуще, – у свідомості нащадків.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Белинский В.* Полн. собр. соч.: В 12 т. – Т. 5. – Москва, 1954.
2. *Гиттиус В.* Гоголь. – Л., 1924.
3. *Гребінка С.* Твори: У 3 т. – Київ, 1981.
4. *Державин Г.* Стихотворения. – Л., 1933.
5. *Дунін-Марцінкевіч В.* Збор творів: У 2 т. – Мінск, 2008.
6. *Єфремов С.* Спадщина Кобзаря Дармограя // *Єфремов С.* Вибране: Статті. Наукові розвідки. Монографії. – Київ, 2002. – С. 198-213.
7. *Квітка-Основ'яненко Г.* Збір. тв.: У 7 т. – Т. 7. – Київ, 1981.
8. *Киселев Г.* Разыскивается классик...: Историко-литературная диалогия. – Минск, 1989.
9. *Корф М.* Дневник. Год 1843. – Москва, 2004.
10. *Костомаров Н.* Исторические произведения. Автобиография. – Киев, 1990.
11. *Куліш П.* Повне збір. тв. Листи. – Т. II: 1850–1856. – Київ, 2009.
12. *Листи до Т. Г. Шевченка.* – Київ, 1962.
13. *Миллер А.* Украинский вопрос в Российской империи. – Киев, 2013.
14. *Нахлік С.* Пантелеймон Куліш: особистість, письменник, мислитель. Наукова монографія: У двох томах. – Київ, 2007.
15. *Пантелеймон Куліш:* письменник, філософ, громадянин. – Київ, 2009.
16. *Петров Н.* Очерки истории украинской литературы XIX столетия. – Киев, 1884.
17. *Сивокінь Г.* Одвічний діалог (Українська література і її читач від давнини до сьогодні). – Київ: Дніпро, 1984.
18. *Тарас Шевченко в критиці.* – Т.1: Прижиттєва критика (1839–1861). – Київ, 2013.
19. *Филипович П.* Соціальне обличчя українського читача 30 – 40-х рр. XIX в. // *Життя й революція.* – 1930. – №1-6.

Отримано 2 березня 2016 р.

м. Мінськ, Республіка Білорусь

